

OM DEN FINSKA STRAFFPROCESSREFORMEN¹

AV JAAKKO JONKKA

1. REFORMEN AV RÄTTEGÅNGEN I BROTTMÅL SOM EN DEL AV EN STÖRRE PROCESSREFORM

I slutet av 1990 tillsatte justitieministeriet en arbetsgrupp med uppgift att utarbeta ett förslag till en ny rättegångsordning i brottmål. Arbetsgruppens tvååriga bemödanden resulterade i ett omfångsrikt betänkande (500 s.) som avgavs i slutet av 1992.

I betänkandet föreslås en grundläggande revidering av brottmålsrättegången. Den närmaste förebilden vid utredningen har varit motsvarande lagstiftning i Sverige. Man har även tagit intryck från de andra nordiska länderna och Tyskland.

Avsikten var att avlåta den proposition som regeringen låtit utarbeta på grundval av betänkandet till riksdagen hösten 1994 och reformen planerades träda ikraft 1.1.1996. Dessa planer kunde dock inte förverkligas. Propositionen hann aldrig avlåtas till riksdagen som avslutade sitt arbete i februari 1995. Det existerar dock ett utkast till regeringsproposition i ärendet². Även fastän den nya regeringen skulle avlåta propositionen snarast möjligt kan riksdagsbehandlingen ske tidigast hösten 1995. Sålunda kunde lagen träda ikraft 1997.

I min redogörelse nedan för den kommande finska straffprocessreformen använder jag i huvudsak arbetsgruppens publicerade betänkande³. I artikeln hänvisas till det opublicerade utkastet till regeringsproposition endast när utkastet avviker från arbetsgruppens betänkande⁴.

Reformen av rättegången i brottmål är en del av en större processreform. 1.12.1993 trädde reformen av rättegångsförfarandet i civilmål och förenhetligandet av underrätterna ikraft. Tingsrätterna är allmänna underrätter både på landsbygden och i städerna. Även reformen av hovrättsförfarandet pågår och kommittébetänkandet i saken blev klart för några år sedan.

En principiellt viktig straffprocessuell förändring gällde förnyandet av strafforderlagen. Från början av 1994 överfördes utfärdandet av strafforder från domarna till åklagarna.

Därtill berörs straffprocessen av de grundläggande och omfattande förändringar som planeras för åklagarorganisationen. År 1994 avläts en proposition till riksdagen rörande underåklagarna. I propositionen föreslås att länsmanåklagarna och stadsfiskalerna ersätts av häradsåklagare, som fungerar som åklagare i tingsrätterna. En av reformens målsättningar är att samtliga åklagarbefattningar skall vara huvudtjänster. Behandlingen av propositionen förföll i riksdagen våren 1995 som en följd av den tvist som uppstått kring reformen av statens

lokalförvaltning. Den nybildade regeringen blir således tvungen att avlåta en ny proposition i ärendet till den i mars detta år valda riksdagen.

Våren 1994 tillsatte justitieministern en nämnd för att reformera åklagarorganisationen även på högre nivå. Nämnden har att ta ställning till en omorganisering av åklagarväsendets högsta ledning samt den mellannivå som nu bildas av länsåklagarna.

Nämnden slutförde sitt arbete i början av april 1995 varvid betänkandet avgavs till justitieministern. Betänkandets centrala budskap är att man i Finland på samma sätt som i övriga nordiska länder bör grunda en riksåklagartjänst. Men även på den s.k. mellannivån (regionnivån) avser man att inrätta heltidstjänster för åklagare. Dessa regionåklagare skulle handha åklagaruppgifterna i vissa mera krävande brottmål samt övervaka de lokala åklagarnas verksamhet⁵. Idag leds åklagarna av justitiekanslern. På mellannivån leds och övervakas åklagarverksamheten av länspolisråd och polisinspektörer⁶.

Den finska åklagarorganisationen har kritiserats för dess förvaltningsmässiga splittring. En del av de tjänstemän som driver åtal vid våra underrätter har åklagartjänsten som huvudbefattning (stadsfiskaler). Dessa lyder under justitieministeriet. En del har även andra uppgifter och hör igen under polisorganisationen som leds av inrikesministeriet (länsmän och biträdande länsmän). Man har även sett det som ett missförhållande att justitiekanslern leder åklagarväsendet vid sidan av alla sina andra uppgifter. Först när ledningen av åklagarväsendet utgör en huvudtjänst kan man enligt min uppfattning tala om en självständig åklagarorganisation.

2. OM STRAFFPROCESSREFORMENS MÅLSÄTTNING OCH CENTRALA PRINCIPER

På samma sätt som beträffande civilprocessreformen styrs reformen av brottmålsrättegången av koncentration, muntlighet och omedelbarhet. Enligt betänkandet garanterar denna målsättning bäst förverkligandet av en säker, snabb och billig rättegång.

I förslaget har man försökt garantera omedelbarheten genom att inte tillåta beaktandet av skriftliga berättelser i rättegången – t.ex. det som antecknats i förundersökningsprotokollet. Gällande rätt innehåller inget sådant explicit förbud. Rättspraxis har dock accepterat regeln om förbud mot utnyttjandet av dylika förundersökningsberättelser. Som grund för detta har använts internationella människorättsavtal och härav uppkommen rättspraxis.

Stadgandet om att en ny huvudförhandling måste föranstaltas ifall domstolens sammansättning växlar under rättegången är också ägnat att betjäna omedelbarhet och muntlighet.

Enligt förslaget skall brottmål behandlas på en gång vid en huvudförhandling.

Vid behov kan man avbryta förhandlingen och fortsätta följande dag. Enligt huvudregeln skall förhandlingen fortsättas under på varandra följande dagar. Om detta inte är möjligt bör ärendet behandlas minst tre dagar i veckan. Uppskov med behandlingen är endast i en mycket begränsad utsträckning möjligt. En sådan grund kan t.ex. vara kunskap om något nytt viktigt vittne eller någon annan oväntad omständighet.

Koncentrationen av brottmålsrättegången ställer domare, advokater och åklagare inför nya och ovana utmaningar. Den finska processen har traditionellt fortskridit långsamt. Redan mera omfattande mål har kunnat behandlas mycket länge med uppskov på flera månader. Avsikten är att man också i straffprocessen kommer bort från denna tradition.

För att en koncentrerad rättegång skall lyckas krävs en omsorgsfull förhandsplanering. Domstolen kan vid behov anordna en muntlig förberedelse före huvudförhandlingen. Domstolen kan även innan huvudförhandlingen inleds anhålla om att svaranden skriftligt tar ställning till åtalet samt meddelar eventuella egna bevis. Förslaget till lagtext och motiven ger vid handen att den muntliga förberedelsen trots allt är tänkt som ett extraordinärt förfarande.

I några rättegångar har man under senare tid försökt uppnå en koncentrerad behandling utan därtill förpliktande lagstiftning.

Den rättegång som väckte mest uppmärksamhet var riksrättens sammanträde hösten 1993. Här behandlades åtalet mot en tidigare minister för tagande av muta. Processen genomfördes koncentrerat och föregripande den kommande reformen. Med undantag för domen genomfördes rättegången under en veckas tid. Den första dagen innehöll åklagarens och försvarets inledande pläderingar, under de tre följande dagarna hördes vittnen och upptogs annan bevisning. Slutpläderingarna hölls den femte och sista dagen. Cirka en vecka innan själva rättegången ordnades under ledning av riksrättens ordförande ett möte mellan åklagaren (riksdagens justitieombudsman) och den åtalade jämte ombud. Fråga var om ett slags muntlig förberedelse. Enligt min uppfattning bidrog denna förberedelse med utbyte av skriftliga inlagor på ett avgörande sätt till att den koncentrerade behandlingen lyckades.

Före detta handels- och industriminister Kauko Juhantalo dömdes i riksrätten 29.10.1993 för fortsatt brott innefattande brott mot tjänsteplikten och tagande av muta till ett års villkorligt fängelsestraff. Juhantalo konstaterades ha krävt av en bank i utbyte mot en viss tjänståtgärd miljonkrediter (över 20 miljoner mark) åt sina ekonomiskt svaga företag.

De ovanberörda reformförslagen utgör de principiellt viktigaste beträffande själva strukturen hos rättegångsförfarandet. I det följande skall jag granska några centrala reformförslag av mera materiellt innehåll. Framställningen är ingalunda heltäckande eller detaljanalyserande. Min avsikt är endast att ge en allmän bild av reformerna samt skissera de centrala linjerna.

3. EN GRANSKNING AV MÅLSÄGANDENS STÄLLNING

De mest centrala enskilda materiella ändringarna gäller målsägandens ställning. Helt generellt kan sägas att man på olika sätt försöker förbättra målsägandens faktiska ställning, medan hans rättsliga ställning – visserligen bara formellt – försvagas.

I gällande finsk rätt har målsäganden en självständig och med allmän åklagare jämställd åtalsrätt. Han kan helt oberoende av det beslut som fattas av åklagaren och till och med utan att vänta på det, själv väcka åtal. Som arbetsgruppen i sitt betänkande konstaterar har målsägande i Finland, också i ett internationellt perspektiv, en mycket stark ställning.

Enligt reformförslaget skall målsägandens primära åtalsrätt avskaffas. Brotts-offret skulle själv kunna väcka åtal endast ifall allmän åklagare har ansett att det inte föreligger sannolika skäl till stöd för den misstänktes skuld. Denna begränsning motiveras bl.a. med att åklagaren i praktiken har bättre möjligheter att se till att åtalet drivs på ett korrekt sätt. På detta sätt tillgodoses strävan efter koncentration bättre.

Arbetsgruppen avsåg att begränsa målsägandens åtalsrätt ännu mera. Målsäganden skulle inte heller själv få väcka åtal ifall åklagaren har fattat ett beslut om åtals-eftergift. Denna begränsning vore kriminalpolitiskt väl underbyggd. De målsättnin-gar som ligger bakom åtalseftergift kan inte uppnås ifall målsäganden kunde väcka åtal helt oberoende av åklagarens beslut om att inte väcka åtal trots att ett brott begåtts.

Den rätt som regeringsformen ger målsäganden att väcka åtal mot en tjänste-man på grund av tjänstebrott skulle ändå bevaras.

Redan i de resultatlösa förslagen till en ny processlagstiftning som presentera-des i början av detta århundrade ingick begränsningar av målsägandens åtals-rätt. Försöken till inskränkningar i målsägandens åtalsrätt kritiserades bl.a. på den grund att den självständiga åtalsrätten hos oss har en så stark förankring i historien.

Det är sannolikt att målsägandens åtalsrätt kommer att utgöra den enskilda fråga som väcker mest diskussion. Reformen är enligt min uppfattning till denna del ändå väl underbyggd. Samtidigt bör understrykas att betänkandet föreslår rätt försiktiga inskränkningar i målsägandens åtalsrätt. Därtill har be-fogenheten till obegränsat åtal för målsägande en mycket liten praktisk bety-delse. Det är särdeles ovanligt att målsäganden idag själv väcker åtal.

Målsägandens ställning förbättras bl.a. därigenom att allmänna åklagaren förpliktas att på målsägandens begäran framställa skadeståndskrav, dvs. här skulle man överta det svenska systemet. Förutsättningen är att detta kan ske utan påtagligt men samt att kravet inte är uppenbart ogrundat. Målsäganden kan endera framlägga sitt krav direkt åt åklagaren eller åt polisen i förundersök-ningen.

Till denna del står förslaget i konflikt med åklagarens straffprocessuella ställning, även om åklagaren skulle ha rätt att pröva om han verkligen kan framlägga ett skadeståndskrav. Åklagarens uppgift är att framlägga och driva statens straffyrkanden. Förpliktelsen att handha den andra partens privata intressen är ägnad – åtminstone på principnivån – att äventyra åklagarens objektivitet. Även vissa praktiska omständigheter talar mot förslaget. Bekymret om privata intressen äventyrar eventuellt en korrekt skötsel av åklagarens egentliga uppgift. Målsäganden behöver inte ens på förhand överlägga med åklagaren, något som även kan skapa problem. Målsäganden kunde framställa sin begäran redan i förundersökningen åt polisen. Åklagaren kunde således ställas inför ett fullbordat faktum. Jag antar att svårigheter även uppkommer i samband med ändringssökandet. Ansvarsfrågorna kräver ju också en egen utredning.

Åklagarens plikt att driva målsägandens skadeståndskrav innebär en förbättring av målsägandens ställning, men denna målsättning bör man försöka uppnå med andra medel. Gällande rättsläge, som tillåter att allmänna åklagaren företräder målsäganden med fullmakt, räcker enligt min åsikt väl till för de fall där åklagaren utan att äventyra sin ställning eller genomförandet av sina egentliga uppgifter kan driva privata krav.

Förslaget om att målsäganden i vissa fall skulle tilldelas biträde för förundersökning och rättegång till och med på domstolens eget initiativ strävar efter en förstärkning av målsägandens ställning. Ytterligare innehåller betänkandet ett förslag om att målsäganden kunde erhålla en speciell stödperson under rättegången. Tanken är att dylik hjälp skulle erhållas i samband med brott mot den personliga integriteten, t.ex. sedlighetsbrott.

4. ÄNDRINGAR SOM PÅVERKAR ÅKLAGARENS STÄLLNING

Den straffprocess som skisseras i betänkandet är mer ackusatorisk än tidigare. Detta understryker åklagarens roll i rättegången. Hittills har åklagaren, om han så önskat, kunnat vara passiv under rättegången. Reformen förutsätter på många sätt aktivitet av åklagaren. En bidragande orsak till de nya kraven är att förundersökningsprotokollets betydelse i rättegången minskar. I praxis har det inte varit helt ovanligt att parterna och vittnena vid domstolsbehandlingen bara upprepat sina berättelser i förundersökningen. Ett dylikt förfarande passar inte in i den nya processens muntlighet och omedelbarhet. Eftersom åklagaren i straffprocessen måste lägga fram bevis som stöder åtalet bör han genom utfrågningar se till att de för åtalet relevanta berättelserna presenteras för domstolen⁸.

Arbetsgruppens betänkande innehåller en reform som förverkligad påverkar åklagarens uppgifter och roll i straffprocessen. Genom ändringar i förundersökningslagen skulle åklagarna göras till ledare av förundersökningen. Även på denna punkt har man som omedelbar förebild använt den svenska lagstiftning-

gen. Enligt detta förslag skulle åklagaren med undantag för enkla ärenden leda förundersökningen från den tidpunkt när någon kan misstänkas vara skyldig till ett brott. På särskilda grunder kunde åklagaren även i andra situationer överta ledningen för förundersökningen.

I betänkandet underbyggs denna maktöverföring från polis till åklagare med hänsyn till effektiviteten och den misstänktes rättsskydd. Man anför bl.a. att åklagaren tack vare sin djupare kunskap om lagstiftningen bättre än polisen kan avgöra om en viss gärning utgör ett brott samt bedöma bevisningens tillräcklighet och vilka omständigheter som måste ledas i bevis.

Särskilt i juridiskt svåra och invecklade fall är åklagarens aktiva deltagande i undersökningen i ett så tidigt skede som möjligt utan tvivel ägnat att befrämja brottsutredningen. Åklagaren bestämmer och avgränsar rättegångens objekt. Han svarar också för framläggandet av bevismaterialet. Av denna orsak är det ändamålsenligt att han också kan påverka riktningen på undersökningen samt insamlandet av materialet. Sett från detta perspektiv går betänkandets förslag i rätt riktning. Man måste även ge arbetsgruppen rätt när den påstår att åklagarens deltagande i förundersökningen är motiverat med tanke på rättsskyddsaspekter. I diskussioner har man visserligen framfört den åsikten att åklagarens medverkan i förundersökningen kunde leda till en sammanblandning av rollerna och följaktligen till ett äventyrande av åklagarens objektivitet. Bakom arbetsgruppens förslag ligger även tanken att åklagaren genom sitt deltagande i förundersökningen i ett så tidigt skede som möjligt bekantar sig med det mål som senare blir föremål för åtalsprövning.

Ovananförda syfte kräver inte nödvändigtvis att ansvaret för ledningen av förundersökningen överförs på åklagarna. Det förverkligas enligt min uppfattning även när åklagaren aktivt deltar i förundersökningen med anvisningar. Åklagarna bör förpliktas delta i förundersökningen enbart i den mån som hänsyn till själva åklagarverksamheten det kräver. Ansvaret för ledningen av förundersökningen utsträcker denna plikt oskäligt långt.

Redan med stöd av gällande förundersökningslagstiftning kan åklagaren om han så önskar följa med hur förundersökningen framskrider samt själv delta genom att t.ex. ge anvisningar och direktiv. Han kan även begära att polisen verkställer tilläggsutredningar. Bakom det nu aktuella arbetsgruppsförslaget kan ligga iakttagelsen att åklagarna i regel inte är särskilt villiga att utnyttja denna rätt. Kanske önskar man tvinga åklagarna att mera aktivt följa med förundersökningen genom att göra dem till förundersökningsledare.

I de uttalanden som givits över arbetsgruppens betänkande riktades från många håll hård kritik mot förslaget att överföra ledningen av förundersökningen till åklagarna. I regeringens utkast till proposition i ärendet har denna åtgärd strukits. Det är sannolikt att man i den slutliga regeringspropositionen inte

kommer att föreslå någon överföring av förundersökningsledningen från polis till åklagare.

Både enligt arbetsgruppens betänkande och utkastet till regeringens proposition skulle åklagaren i vissa situationer få rätt att avbryta en förundersökning. Detta vore möjligt om åklagaren anser att resultatet blir åtalseftergift. Enligt gällande rätt har åklagaren ingen rätt att avbryta förundersökningen.

5. DEN MISSTÄNKTES STÄLLNING I DEN NYA STRAFFPROCESSEN

Den misstänkte är straffprocessens centralfigur. Det hör till den straffprocessuella lagstiftningens viktigaste och samtidigt svåraste uppgifter att sammanväga den misstänktes rättskyddsintresse med kraven på att straffansvaret skall förverkligas och att straffprocessen skall vara effektiv.

Det är klart att reformerna rörande rättegångsförfarandets struktur indirekt påverkar även den åtalades ställning. Däremot innehåller reformen få ändringsförslag som direkt eftersträvar en ändring av den misstänktes ställning.

I vissa fall kan den misstänkte förordnas en offentlig försvarare. Denna reform avser att förbättra den åtalades rättsskydd. En sådan försvarare skulle förordnas endera på den åtalades begäran eller på tjänstens vägnar när en rad tilläggsvillkor är uppfyllda. Domstolen kan på eget initiativ utse en offentlig försvarare bl.a. ifall den åtalade inte själv kan försvara sig eller om den åtalade är under 18 år samt i behov av försvarare. Domstolen kan även på andra grunder utse en offentlig försvarare åt den åtalade.

Såsom även konstateras i motiven utgör de föreslagna reglerna om offentlig försvarare närmast ett komplement till den fria rättegången. Betänkandet utgår från att de ersättningar som skall betalas åt den offentliga försvararen stannar staten till last när åtalet förkastas eller när det inte alls väcks. Ifall däremot den åtalade döms till straff kunde förpliktas att till staten återbetala det arvode och den ersättning som staten erlagt åt den offentliga försvararen. Domstolen skulle dock ha befogenhet att låta dessa kostnader stanna staten till last om skäligheten så kräver.

I utkastet till regeringspropositionen har man gått ännu ett steg längre i rätt riktning. Den åtalade vars åtal förkastas skulle enligt huvudregeln få sina rättegångskostnader ersatta av staten. Enligt gällande rätt kan den åtalade erhålla ersättning endast i de fall att åklagaren konstateras på ett lagstridigt sätt ha väckt åtal. Redan länge har man planerat att åtgärda detta missförhållande men på grund av ekonomiska orsaker har försöken runnit ut i sanden. Enligt uppgift skulle ersättandet av rättegångskostnaderna även nu ha varit en av de viktigaste stridsfrågorna, vilken bidrog till att propositionen inte hann avlätas innan riksdagsvalet.

Som principiellt betydelsesfullt och praktiskt viktigt har man betecknat både i arbetsgruppens betänkande och i utkastet till regeringens proposition att en åtalad som är frånvarande från rättegången trots sin frånvaro kunde dömas till böter eller även till ett lindrigt fängelsestraff. Arbetsgruppen föreslog att en åtalad skulle kunna dömas till ett fängelsestraff på högst 6 månader efter uppskov som getts med anledning av att den åtalade inte infunnit sig på den kallelse som utfärdats efter den första förfallolösa utevaron. I utkastet till regeringens proposition sänktes maximistraffet till tre månader. Detta straff skulle vara möjligt att utdöma direkt vid målets första behandling, ifall svaranden kallats till rättegången medels ett dylikt hot.

I arbetsgruppens betänkande och i utkastet till regeringens proposition föreslås vidare att ett mål kunde avgöras vid första behandling trots den åtalades utevaro under förutsättning att den åtalade gett sitt samtycke till att målet avgörs. Maximistraffet skulle vara högst 6 månaders fängelse.

I motiven hänvisas till problemen i gällande lagstiftning. Utevaron från rätten förorsakar ofta uppskov, eftersom det idag i mycket begränsad utsträckning vid svarandens utevaro är möjligt att avgöra målet under fortsatt behandling.

Denna reform måste ur effektivitetssynvinkel hälsas med tillfredsställelse. Dagens situation med ett allt större antal uppskov på grund av åtalades utevaro har blivit ohållbar. Missförhållandet förvärras av det faktum att hämtning till rätten inte fungerar på önskvärt sätt. Enligt gällande rätt kan den som skall hämtas till domstol för att svara i brottmål enligt huvudregeln gripas ett dygn före rättegången. När man inräknar tiden för transport får frihetsberövandet ha varat högst 3 dygn.

Däremot väcker förslaget vissa betänkligheter vad gäller hänsynen till den misstänktes rättsskydd – och då särskilt beträffande bevisvärderingen.

Man avser visserligen att i lagen inta en bestämmelse om att fällande dom enbart är möjlig om den åtalades närvaro inte krävs för utredandet av saken. Stadgandets tillämpning har dock inte begränsats till enbart bevismässiga rutinfall, vilket betyder att domstolen blir tvungen att bedöma föreliggande bevisning. Det är troligt att man skulle höra målsäganden i bevissyfte, till och med vittnesförhör kunde hållas. Upptagandet av bevis lämnas till domstolens prövning.

Här möter vissa principiella problem. Ofta framlägger den misstänkte en från åklagarens gärningsbeskrivning avvikande egen version samt en egen förklaring till bevismaterialet. En sådan alternativ händelsebeskrivning kan i bevishänseende vara mycket viktig. Den åtalade framlägger t.ex. en förklaring till det som vittnet berättar och denna förklaring överensstämmer inte med åklagarens tolkning av vittnesberättelsen⁹.

Om ett brottmål prövas i en rättegång trots svarandens utevaro måste man

förlita sig på de förklaringar som den misstänkte gett i förundersökningen. Det finns nu en risk för att denna version och den åtalades berättelse i allmänhet ger ett statistiskt intryck i jämförelse med målsägandens och eventuella vittens muntliga och omedelbara utsagor, som på ett rikare och mera livfullt sätt beskriver det inträffade. Det bör också observeras att svarandens utevaro hindrar förverkligandet av den kontradiktoriska processens dialog mellan parterna och eventuella vittnen. Det blir närmast domstolens uppgift att kontrollera deras berättelser. Både hänsynen till den misstänktes rättsskydd och bevisteoretiska överväganden talar emot att avkunna en fällande dom vid svarandens utevaro, när en målsägande och/eller ett vittne på väsentliga punkter har ändrat den berättelse som givits vid förundersökningen.

Trots dessa problem finner jag den föreslagna ändringen väl motiverad. I dagens situation väger strävan att förverkliga straffansvaret generellt sett tyngre än den misstänktes rättsskyddsintresse. Svarandens utevaro – passivitet – betyder för hans del ett medvetet beslut att avstå från den eventuella nytta som en tilläggsutredning skulle medföra. Missförhållandena i gällande system – onödiga uppskov och utdragna rättegångar – tjänar inte någon parts intresse. Genomförandet av en koncentrerad process får anses direkt kräva en dylik reform.

De eventuella faror som reformen för med sig kan elimineras via en omsorgsfull bevisprövning. Vid svarandens utevaro bör man fästa särskild vikt vid hans rättsskydd. Bevisningen bör bedömas extra kritiskt, när den åtalade inte själv finns på plats. Detta innebär i praktiken att domstolarna och åklagarna aktivt och utan förhandsuppfattning bör söka efter friande händelseversioner samt förklaringar till enskilda bevis. I brottmål kan man ge en fällande dom endast om det saknas rimliga tvivel på den tilltalades skuld. Även detta tvingar till beaktande av alternativa händelseversioner, även fastän den åtalade inte själv är på plats för att lägga fram dem.

6. TILL SLUT

Både den straffprocessuella lagstiftningen och tillämpningspraxis kräver att man sammanväger motstridiga mål (principer):

Straffprocessens uppgift är att sörja för förverkligandet av straffrätten och dess bakomliggande kriminalpolitiska mål. Den straffprocessuella lagstiftningen och rättsskipningen måste se till att straffansvaret förverkligas i ett konkret fall samt ytterligare upprätthålla det straffrättsliga sanktionshotet som en beaktansvärd realitet. Det straffprocessuella systemet gör den materiella straffrätten levande. Lagstiftningen om straffprocessen måste således ges en sådan utformning att uppgiften möjligast säkert och effektivt kan förverkligas.

Genomförandet av ovannämnda intresse begränsas av hänsynen till individens rättsskydd. Rättsskyddet i straffprocessen betyder individens – och natur-

ligt då den misstänktes – skydd mot statens maktutövning. Under alla skeden av brottsutredningen måste man säkerställa att individens rättigheter inte kränks eller äventyras i onödan till förmån för förverkligandet av straffansvaret. Detta betyder två saker: Den straffprocessuella lagstiftningen bör skapa möjligast starka garantier för att oskyldiga inte blir föremål för tvångsmedel, åtalas eller döms. För det andra skall vissa minimivillkor för behandlingen garanteras i varje skede av straffprocessen.

Förutom dessa två nämnda centrala mål för straffprocessen – straffansvarets förverkligande och individens rättsskydd – bör man i den straffprocessuella lagstiftningen ytterligare beakta en tredje målsättning: rättvisa i själva förfarandet. Genom konstaterandet att straffprocessens mål är att förverkliga den materiella straffprocessens mål och värden samtidigt som man upprätthåller individens rättsskydd har inte allt sagts om straffprocessens uppgift och ”väsen”. Det är inte enbart viktigt med ett riktigt slutresultat, även förfarandet för dess uppnående har i viss mening självständig betydelse. Något förenklat kunde man hävda att ett som rättvist uppfattat förfarande legitimerar slutresultatet¹⁰.

Lagstiftaren måste genom en avvägning bestämma intressenas relativa vikt i olika situationer.

Denna intressespanning mellan det privata och det allmänna har lösts på olika sätt i olika tider och i olika processsystem. I samhället rådande värden och värderingar återspeglar sig omedelbart i straffprocessen, lagstiftningen och tillämpningspraxis. Det har på goda grunder hävdats att straffprocessen är tillämpad statsförfattningsrätt. Straffprocessen i ett samhälle med utpräglad välfärdsinriktning ser annorlunda ut än den straffprocessrätt vars huvudvikt är satt på rättsstatliga aspekter.

I motiven till arbetsgruppens betänkande har man framlagt reformens processuella – ”processtekniska” – mål. Däremot innehåller betänkandet ingen explicit utredning om dess samhälleliga utgångspunkter. Frågan om vilka samhälleliga värden som reformen vill återspegla och vilken som är straffprocessens uppgift har förbigåtts med tystnad. – Kanske något sådant inte alls kan tas upp i en offentlig utredning?

Jag skall till slut alldeles kort beröra dessa frågeställningar.

Reformen innehåller många sådana drag som vi i regel vant oss vid att finna i välfärdsstatens straffprocess, t.ex. offentligt försvar för den åtalade samt målsägandens på tjänstens vägnar utsedda biträde och stödperson. Listan kunde ökas med andra hänsyn till målsägandens ställning.

Ett annat iakttagbart drag är enligt min uppfattning strävan att påskynda och effektivisera straffansvarets förverkligande i straffprocessen. Målet är i sig förstärkt, eftersom dagens finska straffprocess plågas av tröghet på grund av de många uppskoven och den därav följande ineffektiviteten. Denna strävan kommer till uttryck både i förslagens struktur och innehåll.

Strävan efter effektivitet understryker vikten av det allmänna intresset men denna behöver trots allt inte betyda ett äventyrande av individens rättsskydd. Reglerna får sitt närmare innehåll via rättspraxis. Detta gäller speciellt regler för förfarandet. Enligt min uppfattning hänger genomförandet av reformen väsentligen på hur domarna, åklagarna och advokaterna omfattar de nya kraven som ställes på dem. Det är givetvis också fråga om resurser. Ifall domar- och åklagarresurserna inte räcker till för en muntlig och koncentrerad rättegång förloras såväl i effektivitet som i rättsskydd. Jag antar att man kommer att bli tvungen att fästa mycken uppmärksamhet på denna sida i framtiden.

Adress: Refendarierådet, Jur. dr. Jaakko Jonkka
 Justitieombudsmannens kansli
 Riksdagen
 FIN-00100 Helsingfors

Noter

1. Artikeln bygger på ett föredrag vid Nordisk förening för processrätts möte i Danmark (Hilleröd) 28–30.9.1994. Översättningen från finska har gjorts av docent Dan Frände.
2. Utkastet har även översatts till svenska.
3. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu (Justitieministeriets lagberedningsavdelnings publikation) 1/1993.
4. Jag håller det för högst sannolikt att den i sinom tid avlätna regeringspropositionen inte på några avgörande punkter kommer att avvika från de förslag som ingår i arbetsgruppens betänkande och utkastet till regeringsproposition.
5. Nämnden föreslår att dessa regionala åklagare enligt nordisk förebild kallas statsåklagare. Det torde finnas behov av tre eller fyra regionåklagarenheter. Varje enhet skulle bestå av flera åklagare. Risken är dock att regionpolitiska hänsyn leder till att man grundar ett större antal enheter, vilket betyder att de blir för små för att kunna bedriva en effektiv åklagarverksamhet.
6. Nyligen ändrades beteckningen för de tjänstemän som sköter länsåklagarens uppgifter från biträdande polisinspektör till polisinspektör. I varje län finns en polisinspektör som handhar bl.a. länsåklagarens uppgifter. I praktiken sköter länsåklagaren förhållandevis få egentliga åklagaruppgifter. Den största gruppen utgörs av åtalsprövning beträffande de gärningar för vilka polismän står misstänkta (främst trafikbrott).
7. Se JO:s berättelse över sin verksamhet år 1993 s. 43–51.
8. Angående de finska åklagarnas verksamhet, se min avhandling "Syytekyynnys" 1991 (sammansfattning på tyska s. 348–364) samt min artikel "Über die Entscheidungskriterien des Staatsanwalts. Eine empirische und normative Analyse der Beschlussfassung des finnischen Staatsanwalts". I verket "Criminal Policy and Sentencing in Transition" (redaktörer Lahti – Nuotio – Minkkinen), Helsingfors 1992 s. 177–199.
9. Allmänt om problem i samband med bevisprövningen när den åtalade är frånvarande, se: Diesen, Christian: Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål. Stockholm 1993 t.ex. s. 34–36.
10. Jag har mera utförligt redogjort för straffprocessens centrala värden och mål i min bok "Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista", Helsingfors 1992. Förutom litteraturen i fotnot 8 hänvisar jag till min artikel "Zum Beweismass des Staatsanwalt – Einige Aspekt zur theoretischen Forschung über die Beweiswürdigung". I verket "Towards a total reform of finnish criminal law (toim. Lahti – Nuotio). Helsingfors 1990 s. 21–37.